

У У С Ы Ы У Г Р У Ы Ы Ы

“ԽՈՍՐՈՂԻԿ ԹԵՐԳՄԱՆԻՉ, ԵՒ ԻՒՐ
ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՆՆԵՐՆԵՐ՝

($\mathbb{Z} = \mathbb{R} = \mathbb{C}$)

Դերայիդրոշտադի բանակցութիւնը:

Այլ մնայ այժմ Դ Տարցման պատասխանն եւս
լսել որ, ինչպիսի ինքնին կը տեսնուի, շատ հե-
տաքրքրական խնդիր մըն է ոչ միայն խորագրու-
երկարաւթեանցի դ գլուխն լաւ ուսումնասիրելու
համար, այլ եւ Լայոց եկեղեցական պատմութեան
ծանրակշիռ կէտ մը շօշափելուն համար:

Դ. Հարցումն էր. «Ի՞նչ ժողով էր Անդրեաս, Արմեն Դարբինյանի գործարարը» (ՀԱ. 1904, էջ 262):

Խորաբով իւր հինգգլխեան զբոյ մէջ երկիցս
խօսք կ'ընէ ժողովի նկատմամբ. առաջին անգամ
Ս. զեկտեան մէջ այսպիսի խօսքներով. «Ձե յորդգրդ
զմեզ է ժողով՝ զուճարել զժողովոյն պատճառս
զայեարհիս մերոյ մարեկի գետեր...» (տե՛ս ԸՆ.
1904, էջ 263): Եւ ի՞նչ ի՞նչ զուճարեցան ժո-
ղովքը, զայն յետագայ տողերն անտարակոյն կ'ը-
նէին. այլ թէ մը, այն էր լուռի, երբեքբէ ժողով
մ'ալ ի՛ր յիշիւր չի. զեկտեան մէջ եւ տեղն յա-
նուանէ անծանօթ՝ «Գերայիգորշուա՞շ» Եւ, Այս
երկու ժողովները, նկատեալով նիւթէն բողբոջին
կէտ ի՛նչ որոնք: Եւ ի՛րաւամբ ալ Ա. ի՛ր զուճա-
րեկոյ Հայոց կաթողիկոսէն, եւ այն՝ «արեւմտական
ներ», միտաբանելու դիմանքը, որոնք Հայոցին կը
բաժնուէին. քանի՜ կը կրօնական եւ ծիսական խնդ-
րներով: Աճեր խօսեցանք մանրամասն (էջ 269 -
70) ժողովոյն նկատմամբ, ուր ցուցցիկներ թէ
Արեւմտեանց Երջինն են եւ ժողով զուճարեց
է Յովհ. Իմաստասէր՝ առթիւ Ս. Գերմանսի (716 -
730) առ Հայոս յղած թղթին, Գոսմանեան տեղն
Թէպէտ կը լուռի, բայց կարծեմք անտիկ չէ, եթէ
Համարիչը ի դուռն, ուր կը գտնուէր նոյն ժամա-
նակ Աթոռիկոյնարարանը: — Միշտ Բ. ժողովը (յառա-
կայէս բանակցութիւնն) իր խմբի Յուլիանիտաց
եւ Սեւերիտաց զե՛մ առանձին ինքըստեզ Անտիո-
քայ գաղտնաբերին: Այս կտորի հայւ կը ծանոթ-
անանք, զանն ի՛նչ, ինչպէս կը տեսնուի, բանաբա-

¹ Նախորդ յօդուածին մէջ (էջ 20) ասորերէն լեռ (Kodis) բառին տեղ վրիպակաւ տպագրուած է լապսու կը փութանք որբագրել:

[illegible]

Կը շահան փառքերէն եւ մի Տամարէն, Յարք, Յովսէփեան խաղերն այնչափ բացայայտ շին այս նկատմամբ յոգե՛ք 23, աւելի ցարդ կը խոստով թնեն երկրայայտեանք, յոգե՛ք 34 Գլխաւորաւոր Ա. եւ Գ. Թղթերի մէջ յիշուած ժողովուրդը, ըստ երեւոյթի մարդերէն մի միտելոյն, Եւստիքիոյ փայտ ըստ բաւական արդէն խոսած Ըլլաւի, տեսնենք այսօր երկրորդին միայն:

Դ. զուգին կը սկսի խօսորով առ Աթանաս Ալեքսանդրի թէղծելով առ. հոս կը կարգադրի ի մէջի մէջ. «Խնդրեցե՛ք մե ի մենէ գիտե՛ք պատմաւորս, որով իւրեք տարակուսանք բազումք ի վերայ փրկչական կիրքզուսակութեանց մարդկայնոց, թէ ընտանիք պարտ և զնառ տեսէ, թէ յանտականաց» (97): Այս խօսքերը կը ցուցնեն յետ բաականի պղծած թէ ինչդիմի յուզումը և նախ Աթանասի կոյճանէ: Աւելի մեկին եւս յալըրդ խօսքերն. «Յիշմա ապաքեն յորժամ հրամայեցեք ի Դեղախիդրոշտոդ եպիսկոպոսանքն թեղոգոտեայ եւ Աթանասայ հարցանանի զնն վասն հաւատոյ» (100): Ուսկից կ'իմանանք թէ թեղոգոտն եւ Աթանաս յայտնապէս խօսորովու հետ բանակցելու եկած են, ինչպէս զիւ վարը բառմեներեն եւս կը տեսնուի: Մտածելով խօսքն ածական և որ հոս ալ Աթանասայ կ'ընծայուի սկզբնաւորութիւնը. «Ժողովոյն» (բանակցութիւնը) յամանից զորութենէն բաւականաւ տեղի ունեցած կ'երեւայ, որովհետեւ խօսորով մուգումած ըլլաւ իսկ նմանագրական կը համարի: «Ժողովոյն» ներկայ թէ խօսքը կողմէն Աթանաս պատրիարքին խառնած երկու եպիսկոպոստեղ: Թեղոգոտոս եւ Աթանաս, իսկ Հայոց կողմէն զանէ յանունէ խօսորով, թէ ուրիշներ ալ կային, այն զի բառ կրնայք հետեւեցնել խօսորովու ոտ խօսքով. «Երանի թէ եր ծաղւնի քնդոյպէս արարեալ երբէք իլոսնիտ ի շարք նորա գործեալ ինչեւոր... զիւր որաւ կոնցնաւ, որ յամենայն անկարծա՛ եւ անհամար ետ տեսէ, ... (108): Արշաք խօսորովու բառմեներեն «Թէ թարգմանն ի ծաղմոյն ոչ եր զայնեալ, աւերի ի րդեւն իսկ իստիկ ևն րե իտեւ յանդիմն նոր», եւ զարքեալ «հրամայեցեք ի Դեղախիդրոշտաք... եւն» կ'երեւայ, Աթանաս պատրիարքին ինչդիմի անմարդ ներկայ գտնուած և բանակցութեան: Իսկ թէ ի՞նչ եղած են «հարցման», նիւթերն. որչափ յալըրդ զկրեւէն կրնանք գուշակել, Բրիտանոս մարմնոյն անապական թէ ապականացու ըլլաւու ինչդիմենքն էին, բառ այժմ ընդգծել Բուլիսիստաց եւ Վեներեանց. ուրեմն ճիշտ այն թեղծութիւն, որոյն նկատմամբ Աթանաս ալ խօսորով հարցումներ ուղղած էր: Այս տողերն այլեւս ալ յիշատակներ կը զարթոնանքն մեր մտայ մէջ:

Ինչպես տոհմային մատենագիրը (Սահ Ժողովոց Հայոց, Կիրակոս եւ) եւ արտադրիչները Միքայել Ասորի եւ Բաբ-Հերբոս կը վկայեն ի դարձին մեծ կենդանութիւն յուզուեցաւ այս նկատմամբ Հայոց եւ Ասորի մէջ, Լուս Միք. Ասորի, որ մի միակն է այս դպրաց վրայ մանրա-

1 Chronique de Michel le Syrien, par Chabot, p. 3
1904, t. 2 457 (492). *Σύλην*. Ter-Minassiantz, *ibid.* 179-81:

բայց հոս ալ կայ անհամաձայն կետ մը, այս է Միքայէլ զԿարթիկէ կ'ստուանէ "Յուդայական" միջ մեր հեղինակն, որչափ կ'երեւայ "Սեւերեան" կը կոչէ գեներալտուս խոսքով ժողովին եկեց համար յայտարարէ կ'ըսէ թէ Թեոդոսոս անուղղակ մնաց իւր "Թիւր խոսողականութեան" մէջ եւ յետանալ գտնուեցաւ իրեն նոր Յուդայ մը։ Ըստ նշանակալից են այս տեսակետի առ Աթանաս ուղղուած Դ. զինչոյ վերջին խոսքերն, որոնք, ինչպէս կը տեսնուի վերիւոյ եկն ցայտմ խոսքովու յարգող քննադատից տեսութենէն եւ կամ ծանր չէ նկատուած։ "Բայց սակայն, կը գրէ խոսքով, պարտ եւ արժան է յայտնել եւ ցոյցանել, թէ զլուխ բոլոր անգամաց քեւ հանգերէ յառողջութեան է, եւ մինն միայն ի մէջ էր տեղում, որ վերադարձաւ դուռ։ Ձեռ, Տէր, գիտեմ թէ որդեւ ամբաստանելն զբաժանուիմ գուշակէ, այսպէս լուծիլն զմիաբանութիւն նշանակէ։ Եւ մի լեցի ինչ թիւրեցելոյն լինել թիւրակից, որ սխալք լինել ինչորոշ ուղղութեան եւ բարեպաշտութեան։ Թէ արգելք ոչ են կամք քեզ հաստանող բանիւ կորել եւ ի բաց ինկնուլ զնա, զորմ բանքս են, եւ կամ որ ընդ նմա իցեն, այլ սակայն ըստ ուսմանքիս եկեղեցւոյ ըստ սեւեռաւորութեան իւրիւր ի միմեզմեզմէն հոգեւորականութեան հետեւ ինչպէս որ ըստ իմ փորձիս։ Ողջ լիւր ի Տէր" (147—8)։ Նշանակալից են տողերը, վասն զի ինչպէս նորարարի խոսքերէն կը տեսնուի, խոսքով Աթանասայ անջեւ կը գտնէ, որ այն միաբանութիւնն, զոր կը ցանկիւ, ժողովով միայն կարելի է ի գլուխ հանել եւ ժողովոյն սահման ալ "գրով հանգերմ արձանացուցանել հարկաւոր է" կ'ըսէ։ Հետեւաբար թղթոյն գրութեան ժամանակ տակաւին տեղի չէր ունեցած այնպիսի ժողով մը եւ ցանկացուած միութեան համար երկուստեք սահման մը չէր շինուած։ — Միքայէլի խոսքերուն նայելով կը տեսնուի որ Աթանաս ալ թեթեմ բան մը չնկատեց խոսքովու վերջին տողերն։ Եւ իրաւամբ ալ, ինչպէս Միքայէլի հետ Բար-Հեբերեոս եւ "Սառ ժողովոց Հայոց, կը վկայեն, փութաց գրել Յովհաննէ Օսեանցւոյ խաւրի իւր եպիսկոպոսներն ՍԱՐՆ, որ ըստ Միքայէլի հոն չուղղեցաւ, այլ ընդ հակառակին Աթանաս խաւրից ի Հայոց։ Եւ թէ ստուգել խոսքովու խորհրդովն եղաւ Մանազկերտի ժողովն, այն լաւ կարելի է տեսնել թէ՛ն ակնարկ մը ձգուի Դ. թղթոյն, հետեւաբար Դերայի-գրողութիւն ժողովոյն եւ Մանազկերտի ժողովոյն մէջ վիճուած նիւթոց վրայ։ Բայց մենք առ այժմ զանց կ'ընենք զայն։

Արժ. Դոնկ. Տէր-Միստանէ Դերայի-գրողութիւն ժողովէն յառաջ ուրիշ ժողով մ'ենթադրել կ'ուզէ, անշուշտ Մանազկերտի, որուն անունը թէպէտ չի արուիր, սակայն այն ժողովէն վերջ պատմելովն սպահովապէս զանց կ'անկարիկէ, կարծար կը համարիք հոս թարգմանաբար յառաջ բերել այն հաստատման։ "Հոս կը տեղեկանաւք, թէ Աթանաս միութեան փափաքած է, եւ այս պատճառաւ ժողով մը գումարելու գործիւ տուած է եւ շատ մը առաքելի մարդիկ հոն խաւ-

րած, յորս էին նաեւ Աթանաս եւ Թեոդոսոս։ Վերեւայ թէ յիշեալ ժողովոյն մէջ միութիւն մը գիտուած է, վասն զի ժողովքէն ետքը Թեոդոսոս, որ ժողովոյն մէջ իւր (Սեւերեան) մուրաւթիւնը բողոքովն լուծած էր, հաւանականաբար անկէ ետքը իրն այնպէս մեկնած է իւր թէ Հայոց սեւերեան վարդապետութեան յարած ըլլան։ Այս լուրը Հայոց բողոքովն հաւանականաբար կըքեր յուշած է վերտախն եւ այսպէսով Թեոդոսոս եւ Աթանաս եպիսկոպոսաց (Երազմ կողմանէ) եւ խոսքովի (Հայոց կողմանէ) մէջ Աթանաս պատրիարքի ներկայութեամբ ի "Դերայի-գրողութեան" բանակցութիւն մ'եղած է։ Այս բանակցութենէս վերջը գրուած է խոսքովայ թուղթն...։ — Սակայն նախորդ ժողովի նկատմամբ խոսքով բնաւ խոց չ'ընէր. տեղ մը (էջ 101) կայ մտքով անկարողութիւն մը, որ երթարգել կու տայ, բայց այնպէս մտք է, որ գտնաբար կարելի է որոշ եղանակաւ ցութեան գալ վերջնականապէս։

(Ըրբող-իւնի)

* Ն. Ա.

ԱՐԺԱՐԻ ԵՒ ԱՐԺԱՐԻՆԵՐՆԵՐ ՀԱՍՏԱՆԵՐԵՐԵՐ ԵՆԿՈՒՄԸ ՀԱՅՈՍԵՆԵՐՈՒՄ

Նախապէս մի թուոցիկ հայեացք ձգենք Ղազար Գարպեցու նկարագրած դարեջրանի վրայ, որպէս զի կարողանալք ստուգել խորհեացուն։

Պարսից Հայոց Թագաժառանգի անշարժ մարգպանութիւնից յետոյ, որը սպանուեց Տիգրանուս Պարսիկներէ ձեռքով, Հայերը ինքրում են Տենց նոր գահակալած Պարսից Աւամ արքային (հինգերորդին, 420—438) Թագաւորեցնել իրենց վրայ Աւամյապուհի որդի Արտաշէսին՝ Արշակունեաց ցեղից, որ եւ նա կատարում է։ Արտաշէս շատ երիտասարդ էր եւ կնասեր, ուստի իւր անառակ կեանքով յարոյց իւր գէմ հայ նախարարներին։ Սղաւ անկարող լինելով այլ եւս տանել՝ դիմեցին, վերջապէս, Ս. Սահակ կաթողիկոսին բողոքով, ինչորեւից պատուել իրենց անառակ Թագաւորից, հակառակ դեպքում, սպառնաւ էին նոքա դիմել Պարսից Թագաւորի օգնութեան։ Սահակ համաձայնուելով նոցա հետ Արտաշէսի անբարոյական կեանքի վերաբերմամբ, այնու ամենայնիւ երկիցս ընդարձակ խօսակցութեան ընթացքում՝ 2 մասնացոյց արաւ այն ահագին փառաբար,

• Die arm. Kirche եւ, էջ 82.
• Ղազար Գարպեցի, էջ 53-63.